

Типологія осіб, які вчиняють екологічні злочини

The typology of people who commit ecological crimes

Юлія Турлова

Ключові слова:

особа злочинця, екологічні злочини, типологія, мотивація, адаптивна спрямованість.

Key words:

personality of a criminal, ecological crimes, typology, motivation, adaptive directivity.

Постановка проблеми. У дослідженнях проблем протидії злочинності вчення про особу злочинця посідає чільне місце, адже накопичення, описання, пояснення та систематизація відповідних наукових знань є невід'ємним компонентом створення цілісної кримінологічної теорії протидії злочинності. Зазначене справедливе також щодо окремих видів злочинності, у тому числі екологічної, запобігання якій неможливе без з'ясування специфіки окремих категорій осіб, які вчиняють злочини цієї категорії, адже система особистісних характеристик злочинців має важливе значення для аналізу причин злочинної поведінки, а отже, і для запобігання таким злочинам. Тому з огляду на суттєву варіативність особистісних рис екологічних злочинів, що були висвітлені в науковій літературі, виникає потреба в здійсненні їх типології як способу систематизації кримінологічного знання.

Варто зазначити, що окремим питанням, що стосуються типології осіб, які вчиняють екологічні злочини, приділялась увага в кримінологічних дослідженнях екологічної злочинності взагалі та її окремих видів такими науковцями, як О.Л. Дубовик, Е.М. Жевлаков, Н.Г. Іванова, М.С. Іншаков, Т.В. Корнякова, О.В. Мельник, Г.С. Поліщук, В.М. Раднаєв та інші. Водночас, визнаючи суттєвий внесок плеяди згаданих фахівців у розробку заявленої проблематики, зауважимо, що існуючі типології екологічних злочинців не вичерпують усі можливі їх варіанти, зокрема, деякі із запропонованих типологій є досить суперечливими, що саме зумовлює актуальність теми публікації.

Метою статті є здійснення типологічного розподілу екологічних злочинів, який відповідав би вимогам повноти та внутрішньої узгодженості.

Виклад основного матеріалу. Серед методів, що використовуються під час кримінологічного дослідження особи злочинців, традиційним є застосування їх класифікації та типології. Якщо класифікація злочинців має на меті їх розподіл на групи й підгрупи за якісними та кількісними ознаками, ґрунтуючись на схожості й відмінності об'єктів, що класифікуються, де кожна з груп і підгруп посідає в системі щодо інших певне місце, то типологія порівняно з класифікацією перебуває на більш високому рівні абстракції, причому без чіткого фіксування відносин супідрядності груп об'єктів. Вона фіксує те головне, без чого немає та не може бути особистості злочинця, розкриває внутрішні, стійкі зв'язки між істотними ознаками, тим самим сприяючи виявленню закономірностей, характерних для злочинця як типу¹.

Зазначене справедливе також щодо екологічних злочинів, запобігання яким неможливе без з'ясування специфіки особи, яка вчиняє злочини цієї категорії, адже система особистісних характеристик злочинців має важливе значення для аналізу причин злочинної поведінки, а отже, і для запобігання таким злочинам.

На нашу думку, вибір критеріїв типологізації екологічних злочинців має зумовлюватись потребою в пізнанні причин злочинної поведінки, антисоціальних деформацій особистості, типу її анти-суспільної спрямованості. Одним із таких критеріїв може бути характер цілепокладання в механізмі злочинної активності, суб'єктивне, особисте ставлення злочинця до об'єкта посягання, що є показником відчуження особи від ціннісно-нормативної системи суспільства, проявом спрямованості його

¹ Беляев В.Г. Личность преступника в советском уголовном праве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / В.Г. Беляев ; Ростовский гос. ун-т. – Ростов-на-Дону, 1964. – С. 15.

особистості, а отже, значною мірою визначає характер криміногенного викривлення особистісних характеристик екологічного злочинця.

Умовно зазначений критерій можна назвати пристосувальною (адаптивною) спрямованістю особистості. За ознакою адаптивної спрямованості осіб, які вчиняють екологічні злочини, на наше переконання, можна поділити на дві категорії – агресивно-деструктивних та адаптивних.

Рівень соціальної адаптивності особистості визначають такі чинники: нервово-психічна, емоційно-вольова стійкість особистості; інтелектуальний рівень розвитку суб'єкта; мотиваційна сфера особистості, що включає не лише мотиви досягнення, уникнення неспіху, а й такі більш складні утворення, як ціннісні орієнтації, світоглядна основа особистості².

Агресивно-деструктивні екологічні посягання не є адаптивними за своєю суттю, адже така поведінка суперечить фундаментальним умовам суспільного буття у взаємовідносинах «людина – природа». За визначенням А.Ф. Зелінського, агресивні дії мають екстремальний характер, що відображає ворожнечу й ненависть, бажання завдати шкоди окремим людям, суспільству, природі та речам, створеним людьми. Посилаючись на відомого психіатра й психолога Е. Берна, автор зауважує, що «прагнення до знищення приводить у дію ворожнечу та ненависть, сліпий гнів і моторошні насолоди жорстокістю й розпадом живої плоти». Людська агресивність відрізняється емоційністю та екстремізмом дій і найчастіше має деструктивний характер, оскільки незалежно від намірів та тимчасових вигод, отриманих у результаті нападів і руйнувань, агресор руйнує умови власного існування, адже людина – істота суспільна³.

Деструктивна агресія, на відміну від доброякісної, має іншу природу. За теорією Е. Фромма⁴, доброякісна агресія пов'язана з обороною та є реакцією у відповідь на загрозу. Злоякісна ж, або деструктивна, агресія проявляється як людська пристрасть до абсолютного панування над іншою живою істотою та бажання руйнувати. Її природа є соціальною. Витоки деструктивності полягають у вадах культури й способу життя людини. Ні в тварин, ні в далеких предків людини (первісних мисливців і збирачів плодів) деструктивності не виявлено. На відміну від тварин людина буває деструктивною незалежно від наявності загрози самозбереження та поза зв'язком із задоволенням потреб.

Одним із проявів деструктивної агресії є екологічний вандалізм⁵, детермінаційний комплекс якого пояснюється зміщенням агресії: замість того, щоб розправитись із джерелом фрустрації, деякі особи вважають за краще знищити природні об'єкти, які до виникнення фрустрації не мають жодного стосунку. Найбільш типові злочини цієї категорії – знищення та пошкодження природних комплексів, узятих під охорону держави, знищення лісів шляхом підпалу, порушення режиму природно-заповідних об'єктів, жорстоке поводження з тваринами.

За своїми ознаками екологічний вандалізм, як і вандалізм взагалі, має багато спільного з іншими агресивними злочинами, а саме посяганнями на особу та громадський порядок. Психологічним змістом і мотивами екологічного вандалізму є злість, ворожість, прагнення до руйнування, деструктивізм, відчуження, фрустрація. Часто мотиви екологічного вандалізму є негативістськими, тобто не пов'язаними з крахом надій (станом фрустрації) або реакцією на образ, а викликані специфічною потребою в негативних емоціях – переживаннях тривоги, ризику, нервової напруженості. Агресивний негативізм притаманний так званим геростатовським мотивам, джерелом потреб яких є персоналізація, спроба самоствердження, прагнення індивіда заявити про себе.

Злочини екологічного характеру, що вчиняються з наведених мотивів, належать до епатажних. Особи, які їх вчиняють, намагаються таким чином звернути на себе увагу, продемонструвати цинічне ставлення до норм моралі та самоствердитись.

Також до агресивно-деструктивного типу осіб, які вчиняють екологічні злочини, варто віднести певну частку бракон'єрів, а саме тих, хто займається незаконним полюванням і незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом з ірраціональною жорстокістю, спосо-

² Косолапова Н.В. Юридическая психология : [конспект лекций] / Н.В. Косолапова, А.И. Иванова. – М. : Юрайт, 2009. – С. 94.

³ Бандурка А.М. Вандалізм / А.М. Бандурка, А.Ф. Зелінский. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1996. – С. 9.

⁴ Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М. : Республика, 1994. – 447 с.

⁵ Кримінологія : [навч. посібник] / [О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – С. 255.

бами, застосування яких об'єктивно не зумовлене потребами добування тварин, а також заради розваги, активного відпочинку, щоб розважитись, зняти стрес тощо. Відсутність будь-яких раціональних мотивів вчинення таких злочинів, що часто характеризуються зухвалістю, варварським винищенням тварин, добування яких не потрібне цій категорії браконьєрів ні для харчування, ні для продажу, якісно відрізняє такі злочини від адаптивних видів злочинного браконьєрства.

Водночас у цілому полювання та рибальство, зокрема й незаконні, як зауважує Е. Фромм⁶, не зумовляють ні жорстокість, ні деструктивність. Як правило, мисливцеві страждання звіра не приносить жодної радості, більше того, садист, який отримує задоволення від чужих страждань, буде поганим мисливцем. Встановлено, що садизм зустрічається частіше серед людей, які переживають фрустрацію, а також у соціальних класах, які відчувають своє безсилля та отримують мало радості в житті.

Розглядаючи психологічні характеристики цієї категорії осіб, варто звернути увагу на певні особливості агресивно-деструктивного типу злочинця. У психологічній літературі зазначається, що такі особи відрізняються насамперед низькою емоційно-вольовою стійкістю, зниженою опірністю до стресу, невротичної симптоматикою, яскраво вираженими акцентуованими властивостями характеру щодо гіпертимно-нестійкого, епілептоїдного та деяких інших типів, психічними аномаліями, психотичними розладами, психопатичними особливостями особистості. Не розвинені належною мірою соціально-адаптивні якості таких осіб, знижений поріг їх нервово-психічної стійкості можуть посилюватись недостатньо високим інтелектом, слабо розвиненими прогностичними здібностями.

Поведінка такої категорії осіб багато в чому зумовлюється досить примітивними потребами (проводити час у постійних розвагах, супроводжуваних вживанням спиртних напоїв, наркотиків тощо). Інтереси, ціннісні орієнтації, світоглядна основа таких осіб характеризуються бездуховністю, примітивністю, відсутністю високих ідеалів. Тому їм важко орієнтувати свої вчинки й поведінку на досягнення більш значимих цілей порівняно із задоволенням нагальних потреб. А оскільки такі потреби далеко не завжди можуть бути задоволені, усе це сприяє появі в таких осіб неконтрольованого стану фрустрації, підвищеної агресивності⁷.

Як і Е. Фромм, російський девіантолог Я.І. Гілінський звертає увагу саме на соціальну природу агресивності⁸. На думку автора, визначальною в процесі її детермінації є соціально-економічна нерівність. Основну структурну частку категорії агресивно-деструктивних злочинців становлять особи, які є працездатними, проте не працюють і не навчаються. За визначенням Я.І. Гілінського, це «виключені» особи, тобто такі, що змушені існувати на узбіччі життя, не будучи включеними в активні трудові, соціальні, політичні, культурні процеси. Структуризація сучасного суспільства за критерієм «включеність/виключеність» (inclusive/exclusive) є одним із його системоутворюючих чинників. Виключення відбувається поступово, шляхом накопичення труднощів, розриву соціальних зв'язків, дискваліфікації, кризи ідентичності. Більшість «виключених» – підлітки та молодь – без освіти, без професії, без роботи, без легальних доходів, проте оточені «гламуром», іномарками, ресторанами, бутіками. Безнадія існування більшості з них не може не викликати відповідну реакцію⁹. Одним із варіантів такої реакції є агресивні, деструктивні посягання на об'єкти довкілля.

Найбільшою мірою це характерно для злочинців, які вчиняють незаконне полювання, що підтверджується кількістю вчинених браконьєрами насильницьких злочинів.

Нерідкісними є випадки вчинення браконьєрами насильницьких злочинів також у ситуаціях, що безпосередньо не пов'язані з незаконним полюванням. Привертає увагу те, що серед злочинців зазначеного типу досить значна частка неповнолітніх, адже саме в цьому віці відбувається формування особистості, а також вибір сталого мікросередовища, у якому особа набирається життєвого досвіду, що допомагає приймати життєво важливі рішення та вирішувати конфліктні ситуації. Наявність агресивних, дезадаптивних злочинців серед неповнолітніх свідчить про наявність деструктивних тенден-

⁶ Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М.: Республика, 1994. – С. 16.

⁷ Косолапова Н.В. Юридическая психология : [конспект лекций] / Н.В. Косолапова, А.И. Иванова. – М.: Юрайт, 2009. – С. 95.

⁸ Гилинский Я.И. Социальное насилие: теория и российская реальность / Я.И. Гилинский // Российский криминологический взгляд. – 2008. – № 2. – С. 226.

⁹ Гилинский Я.И. Социальное насилие: теория и российская реальность / Я.И. Гилинский // Российский криминологический взгляд. – 2008. – № 2. – С. 230.

цій у формуванні їхньої особистості. Крім того, вчинення злочинів неповнолітніми є особливо небезпечним у контексті розвитку «злочинної кар'єри».

До агресивно-деструктивного типу осіб, які вчиняють екологічні злочини, варто віднести злочинців, для яких деструктивізм має інструментальну мотивацію. У таких посяганнях злочинець має іншу, ніж руйнування та завдання шкоди об'єктам довкілля, мету. Прикладами таких посягань є забруднення ґрунтів унаслідок умисного пошкодження нафтопродуктопроводів. Подібні аварії часто спричиняють забруднення як земель, так і водних об'єктів, а подекуди й загибель дерев. Як правило, причиною такого забруднення є умисне пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів із метою незаконного заволодіння нафтопродуктами. Поширеними є випадки викрадення дизельного палива чи бензину, що призводить до розливу нафтопродуктів. На переконання Ю.О. Левченко, який досліджував цей вид посягань, наведені обставини дають підстави розглядати зазначені злочини як приклад «кримінального вандалізму», характерними ознаками якого є пошкодження чи знищення майна в процесі іншої злочинної діяльності, зазвичай корисливої, або з метою приховування її слідів та знищення доказів¹⁰. Кваліфікуються злочини цієї категорії за ч. 3 ст. 292 «Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів» Кримінального кодексу України, що встановлює відповідальність у разі настання альтернативних наслідків, одним із яких є значне забруднення довкілля. Подібні посягання призводять до справжнього екологічного лиха, завдану шкоду якого неможливо виміряти у вартісному вимірі.

До зазначеної категорії злочинів також варто віднести умисні підпали лісових масивів. З метою отримання дозволів на вирубку лісу для його подальшої реалізації на експорт «кримінальні» підприємці імітують лісові пожежі. Механізм такого «кримінального» бізнесу простий: наймаються безробітні маргінали, їм видаються керосин і смолоскипи; ті йдуть до наміченої ділянки лісу або ж лісосмуги, підпалюють суху траву, кору дерев, умисно створюючи імітовану чи контрольовану пожежу. У подальшому під виглядом вирубки горілого лісу оформлюють необхідні для вирубки й реалізації лісу документи. Інша категорія екологічних вандалів «кримінального характеру» – браконьєри, які, використовуючи різні технічні засоби для добування тварин (вибухові та отруйні речовини, електрострум), незрівнянно більше завдають шкоди довкіллю, ніж безпосередньо добувають. Прикладом, що ілюструє цей вид екологічного вандалізму, є випадки, коли браконьєри, знаючи напевно, де в плавнях знаходяться фазани або дикі кабани, підпалюють очерет так, щоб вогонь виганяв тварин і птахів на відкрите місце. Подібні дії кваліфікуються кримінальним законом як браконьєрство, «вчинене способом масового знищення» видів тваринного світу, та передбачені ч. 2 ст. 248 і ч. 2 ст. 249 Кримінального кодексу України¹¹.

Соціально-адаптивний тип особистості злочинця відрізняється високим рівнем нервово-психічної, емоційно-вольової стійкості, опірністю (толерантністю) до тривалого впливу стресу, психофізичних перевантажень, стеничним типом реагування в складних, критичних ситуаціях, розвиненими адаптивними властивостями нервової системи (силою, рухливістю нервових процесів). Ці якості можуть посилюватись добре розвиненим інтелектом, що дає змогу суб'єкту успішно освоювати той чи інший спосіб вчинення злочинів, гнучким мисленням, кмітливостю, прагматичним складом розуму, здатністю прогнозувати розвиток подій не тільки на час вчинення злочину, а й у подальшому, у ситуаціях активної протидії зусиллям правоохоронних органів. Такі особи нерідко мають досить широке коло інтересів (і не лише в кримінальній сфері), гарну пам'ять, розвинене увагу та уяву, загострене сприйняття.

У мотиваційній структурі особистості цього кримінального типу, як правило, переважають мотиви досягнення, ціннісні орієнтації, що дають їм змогу усвідомлено ігнорувати соціальні норми, загальноприйняті правила поведінки, переступати недозволене. Тому характерною рисою таких осіб є низький рівень нормативності поведінки, що відповідає такому ж рівню правосвідомості¹².

Домінуючою мотивацією для адаптивного типу осіб, які вчиняють екологічні злочини, є корислива. Варто зауважити, що в науковій літературі корисливість розглядається як деформація суспільної свідомості й психології, змістом якої є протиріччя між прагненням людей отримувати матеріальну ви-

¹⁰ Левченко Ю.О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.О. Левченко. – К., 2008. – С. 67.

¹¹ Кримінологія : [навч. посібник] / [О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – С. 258.

¹² Косолапова Н.В. Юридическая психология : [конспект лекций] / Н.В. Косолапова, А.И. Иванова. – М. : Юрайт, 2009. – С. 95.

году та необхідністю робити це законним шляхом. За своїм семантичним походженням корисливість означає «пристрасть до наживи, матеріальну вигоду тощо»¹³.

За допомогою вчинення злочинів цієї категорії особа здатна забезпечити себе матеріально. Ця потреба найбільш яскраво реалізується в злочинах, пов'язаних із протиправним заволодінням природними ресурсами (мисливськими, рибними, рослинними, мінеральними). Навколишнє середовище сприймається злочинцями зазначеного типу як невичерпне та створене власне для безконтрольного задоволення їхніх вітальних потреб.

Такі злочини мають найбільшу частку в структурі екологічної злочинності – близько 85–90%. До них належать насамперед незаконна порубка лісу, браконьєрство (незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом і незаконне полювання), порушення правил охорони надр. Зазначені злочини мають чітко виражену корисливу сутність, що виявляється в корисливому цілепокладанні злочинної поведінки.

Корисливу мотивацію має також певна частка злочинів, що полягають у порушенні порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час виробничої діяльності.

У зв'язку із цим О.Л. Дубовик та А.Е. Жалінський виокремлюють у структурі екологічної злочинності за критерієм мети – отриманням матеріальної вигоди – так звану корисливу екологічну злочинність. Дослідники звертають увагу на те, що такі злочини характеризуються тривалістю злочинної поведінки, обсягом злочинної діяльності, характером наслідків такої діяльності й дохідністю. Учені стверджують: «Предметну основу процесу детермінації корисливих екологічних злочинів утворюють насамперед виробнича діяльність, а також еколого-географічні умови. Це простежується в районах активного риболовства, полювання, морського промислу, порубок лісу»¹⁴.

Зазначені посягання поширились на сферу природокористування й заволодіння природними ресурсами, що зумовило їх хижацьке використання, знищення окремих елементів довкілля. Отже, сьогодні саме корисливі злочинці формують організовану складову частину екологічної злочинності, що фактично являє собою нелегальне кримінальне «підприємництво», тобто отримання в зазначений спосіб постійного прибутку, бізнесової вигоди.

Окрім того, у цій категорії осіб варто виокремити підтип злочинця – екологічного корупціонера, для якого характерне засноване на неправомірній вигоді поширення свого владного впливу у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

У незаконний корумпований оборот втягнуто значні обсяги лісових ресурсів, риби й морських тварин, корисних копалин, земельних ділянок, відходів тощо. Окрему складову частину організованої екологічної злочинності часто становить «корумповане екологічне ліцензування», під яким розуміється протиправна поведінка осіб, які беруть участь у процесі надання й отримання дозволів (ліцензій) на природокористування та можливості впливати на довкілля, яка пов'язана з наданням корупційних послуг та отриманням тіньового прибутку, привласненням грошових коштів¹⁵.

Небезпечність «корумпованого екологічного ліцензування»¹⁶, яке забезпечує тривалу й безкарну «підприємницьку» діяльність організованим угрупованням, становлять наслідки, що властиві екологічній злочинності та проявляються не лише в погіршенні стану довкілля, його забрудненні та виснаженні природних ресурсів, а й у специфічних наслідках економіко-управлінського характеру: руйнуванні законної конкуренції на ринку, коли незаконно добуті ресурси витісняють отримані в передбаченому законом порядку, а також падінні авторитету та ефективності державного управління за рахунок його корумпованості.

Особи, які вчиняють екологічні злочини та належать до адаптивного типу, часто відрізняються високим (завищеним) рівнем самооцінки, що інколи призводить до переоцінки ними власних сил і

¹³ Головін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : [монографія] / Б.М. Головін – Х. : Право, 2011. – С. 16.

¹⁴ Дубовик О.Л. Причины экологических преступлений / О.Л. Дубовик, А.Э. Жалинский. – М. : Наука, 1988. – С. 84, 152.

¹⁵ Кримінологія : [навч. посібник] / [О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – С. 249.

¹⁶ Дубовик О.Л. Коррупция в сфере лицензирования природопользования и регистрации воздействий на окружающую среду / О.Л. Дубовик // Организованная преступность, терроризм и коррупция: альманах. – 2003. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.satcor.ru/anthology/2003/01/an_dubovik.html.

можливостей та може бути однією з причин помилок в умовах невиправданого й неприйняттого для суспільства екологічного ризику, що характеризує необережні злочини, пов'язані із забрудненням довкілля.

Небезпечність таких осіб зумовлена можливістю заподіяння важковідновлюваної чи невідновлюваної сукупної шкоди, що є наслідком, як правило, свідомого ігнорування ризику своєї поведінки особами, які мають здатність передбачати результати власної діяльності завдяки спеціальній фаховій підготовці та досвіду.

Розглянута категорія осіб за своїми морально-психологічними ознаками є соціально-інтегрованими особистостями. Для більшості з них не характерні помітно виражені дефекти правової й моральної свідомості. У більшості випадків на вчинення злочинів таких осіб мотивує бажання досягти успіху в господарській діяльності та інших корпоративних цілей будь-яким способом, отримавши особисту вигоду й не думаючи про можливі наслідки¹⁷.

Висновки. Запропонована типологія осіб, які вчиняють екологічні злочини, за ознакою адаптивної спрямованості, на нашу думку, може бути актуальною як у теоретичному, так і в практичному плані. Варто зазначити, що типологічні властивості осіб, які вчиняють екологічні злочини, мають різний ступінь вираження та різноманітні поєднання. Тому можна говорити про значну варіативність типів цієї категорії осіб, що дає можливість доповнення наведеної авторської типології новими типами та підтипами.

Анотація

У статті на основі загальнотеоретичних знань про особу злочинця та емпіричного матеріалу запропоновано типологію осіб, які вчиняють екологічні злочини. Здійснено критичний аналіз наявних у кримінологічній науці підходів до їх типології. Запропоновано авторський варіант типології за критерієм адаптивної спрямованості. Виокремлено й охарактеризовано агресивно-деструктивний та адаптивний типи екологічного злочинця.

Summary

Based upon the theoretical knowledge of a personality of criminal and the empirical evidence the article explains the typology of people who commit ecological crimes. There is critical analysis on different approaches to their typology known by the criminological science. The author offers his own way to determine the typology based upon the criteria of adaptive directivity. The two types of environmental offender such as aggressive and destructive type and adaptive type have been distinguished and characterized

Використана література:

1. Беляев В.Г. Личность преступника в советском уголовном праве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / В.Г. Беляев ; Ростовский гос. ун-т. – Ростов-на-Дону, 1964. – 23 с.
2. Косолапова Н.В. Юридическая психология : [конспект лекций] / Н.В. Косолапова, А.И. Иванова. – М. : Юрайт, 2009. – 144 с.
3. Бандурка А.М. Вандализм / А.М. Бандурка, А.Ф. Зелинский. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1996. – 198 с.
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М. : Республика, 1994. – 447 с.
5. Кримінологія : [навч. посібник] / [О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 312 с.
6. Гишинский Я.И. Социальное насилие: теория и российская реальность / Я.И. Гишинский // Российский криминологический взгляд. – 2008. – № 2. – С. 224–235.
7. Левченко Ю.О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.О. Левченко. – К., 2008. – 293 с.

¹⁷ Мельник О.В. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні : [монографія] / О.В. Мельник, Г.С. Поліщук, Ю.О. Левченко. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – С. 112.

8. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : [монографія] / Б.М. Головкін – Х. : Право, 2011. – 432 с.
9. Дубовик О.Л. Причины экологических преступлений / О.Л. Дубовик, А.Э. Жалинский. – М. : Наука, 1988. – 240 с.
10. Дубовик О.Л. Коррупция в сфере лицензирования природопользования и регистрации воздействий на окружающую среду / О.Л. Дубовик // Организованная преступность, терроризм и коррупция: альманах. – 2003. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.satcor.ru/anthology/2003/01/an_dubovik.html.
11. Мельник О.В. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні : [монографія] / О.В. Мельник, Г.С. Поліщук, Ю.О. Левченко. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – 178 с.

Юлія Турлова,
кандидат юридичних наук,
докторант відділу проблем кримінального права, кримінології та судустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України,
головний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності
поза сферою кримінальної юстиції
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України